

VPLIV DRUŽBE NA BIVALNO KULTURO NA JAPONSKEM

Izyleček

Članek se ukvarja z vplivi, ki jih ima družba na bivalno kulturo na Japonskem. To so predvsem družbene norme, družbenopolitična ureditev, družinski odnosi, religija in filozofija. Vplivi, ki jih imajo ti družbeni pojavi, se odražajo v načinu življenja, kot je na primer sedenje na tleh, šintoistični ali budistični oltarčki, tokonoma ali stenska niša in podobno.

Abstract

The paper looks at the impact the society in Japan has on Japanese architecture and the dwelling culture in general. These influences may pertain to social norms, sociopolitical circumstances, kinship relations, religious beliefs, or philosophy. They are reflected in the way of life such as, for instance, sitting on the floor, Shintoistic and Buddhist altars, the tokonoma (the wall niche), etc.

Uvod

Članek je del diplome z naslovom »Sodobna bivalna kultura v japonski hiši in tradicionalni elementi ljudske hiše«, ki je nastala pod mentorstvom prof. dr. Zmaga Šmitka z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo in prof. dr. Andreja Bekeša z Oddelka za afriške in azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Preučuje bivalno kulturo na Japonskem in je omejena na bivalno kulturo ljudi srednjega razreda na podeželju ali v predmestnih hišah. Poleg moderne opreme obravnava elemente tradicionalne japonske ljudske hiše, ki se pojavljajo v sodobni bivalni kulturi japonskega človeka in so vključeni v njihovo vsakdanje življenje. Predstavljen je njihov izvor in namen v preteklosti. Obravnava tudi tiste sodobne elemente, ki nadomeščajo tradicionalne. Sodobno notranje oblikovanje si svobodno sposoja iz te bogate zbirke predmetov in jih izbira tako, da se najbolj harmonično skladajo z današnjim življenjem. Spoznavanje, kako so ti tradicionalni elementi vključeni v notranjost japonskih stanovanj, odkriva odnos Japoncev do njihove preteklosti in tradicije. Seveda je notranje oblikovanje odvisno od oseb, ki tam živijo,

njihovega okusa in predvsem od njihovega finančnega položaja.

Osnova naloge je raziskava hiše v današnji prefekturi Chiba¹ v okolici Tokya in prepoznavanje nekaterih skupnih elementov tradicionalne stanovanjske hiše na istem območju, ki se je razvila v obdobju Edo v 17. in 18. stoletju. To skupino stanovanjskih stavb sem si izbrala, ker po mojem mnenju njihova arhitektura najbolje prikaže principe kulturnega življenja in gradnje ter vpliva na sodobno bivališče preprostega človeka na Japonskem.

Raziskava je v Sloveniji potekala z analitično metodo od splošnih do posameznih pojavov, in sicer z obsežnim raziskovanjem obstoječe literature o japonski hiši in bivalni kulturi. Terenski del raziskave je bil opravljen pred tremi leti ob obisku družine Ishiji v Chibi ter nekaterih drugih zasebnih hiš na Japonskem. Obiskala sem tudi muzej Boso-no-mura, prav tako v prefekturi Chiba na Japonskem. Ob obisku so nastali zapiski o načinu življenja ljudi in o njihovi bivalni okolici. Ker pa takrat ideja o diplomski nalogi še ni bila povsem izoblikovana, sem potrebovala še dodatne, podrobnejše informacije. Te so bile pridobljene z metodo intervjuja po elektronski, pa tudi navadni pošti. Dodatno so bili opravljeni še intervjuji o japonski bivalni kulturi tako z Japonci, ki živijo v Sloveniji kot tudi s tistimi, ki so prišli sem le za kratek čas, pogovarjala pa sem se tudi s Slovenci, ki so nekaj časa živeli na Japonskem.

Tradicionalna ljudska hiša ali *minka* dobesedno pomeni »hiša ljudi«. To je izraz, ki vključuje veliko različnih tipov bivališč, od velike hiše vaškega župana in bogatih trgovcev, do koč revnih ljudi. Vključuje tudi hiše šintoističnih duhovnikov in po statusu nižjih vojakov ter celo nižjih po dvorni hierarhiji. Z enim samim izrazom poimenuje vse hiše, ki so pripadale širšim družbenim plastem predmoderne Japonske. Tipi *minke* se razlikujejo, tako kot se razlikujejo njeni lastniki; večina je prenovljenih ali povečanih, odvisno od spremenjenih potreb in od dohodkov naslednje generacije prebivalcev. Večina starih, še danes ohranjenih hiš *minka* je pripadalo vaškim poglavarjem ali bogatim posameznikom, kar otežuje njeno posploševanje, saj so ohranjene velike *minke* le en del celote.

¹ Vsa japonska imena krajev in obdobja ter japonske besede v poševnem tisku so napisane v Hepburnovi transkripciji.

(Rozensztrach 1987, 15) Na bivalno kulturo in gradnjo hiš vplivajo najrazličnejši, tako naravni kot družbeni dejavniki. Med naravne dejavnike spadajo klimatske in geološke značilnosti ter dostopnost naravnih materialov. Med družbene pa dejavniki, ki so proizvod družbe, med njimi družbene norme, politična oblast, religija, filozofija in družbeni razvoj.

Družba

Na Japonskem se skozi način gradnje hiš posredno in neposredno odražajo družbene norme. Družba neposredno podreja hišo vsakdanjim pravilom in organiziranemu skupnemu življenju, posredno pa vpliva na zgradbo skozi ideale in moralo posameznika. Družba je zelo povezana s politikom, saj vlada predstavlja družbo, odreja ekonomsko politiko, pospešuje umetnost in vpliva na arhitekturni razvoj. Družba je, skupaj z geografskimi, klimatskimi, religioznimi in filozofskimi dejavniki, pomemben dejavnik, ki vpliva na oblikovanje arhitekture tako v preteklosti kot tudi v sedanjosti s svojo organizirano strukturo, vladno politiko, pravili obnašanja in univerzalno etiko. (Engel 1964, 127)

V preteklosti je bila družba organizirana tako, da so oblast, intelektualno znanje in politično moč imeli v rokah le nekateri posamezniki. Posledično so ti imeli vpliv tudi na duhovno in materialno umetnost in arhitekturo. Kljub temu pa je vlada imela najmanjši vpliv na bivališča preprostih ljudi, kar se kaže skozi zgodovinski razvoj njihovih bivališč. Njen vpliv se je kazal predvsem v domovih aristokratov. Vendar pa je oblast v obdobju Tokugawa (1603-1868) postavila zelo ostra pravila o vsakdanjem življenju in o sistemu konstrukcije hiše, ki so jih morali upoštevati vsi tesarji. Na gradnjo kmečkih hiš to ni imelo posebnega vpliva, na gradnjo hiš meščanov in predvsem trgovcev, ki takrat niso imeli visokega položaja, pa je bil ta vpliv močan. Zgledovali so se namreč po bivališčih vojakov in v njihovih hišah so se tako pojavile sprejemne sobe, ki jih stanovanja navadnih ljudi prej niso imela. V sprejemni sobi se je pojavila tudi niša za sliko (*tokonoma*), police (*tana*) in prostor za pisanje ali učenje (*shoin*), prevzeli pa so tudi sedežni red in spoštljiv odnos do gostov. Takrat obiski vojakov v hišah trgovcev niso bili več redki, ker se je položaj vojakov v tem obdobju izredno poslabšal in so se zadolževali pri trgovcih. (Engel 1964, 128)

Podoben družbeni vpliv je opazen tudi pri nastanku posebnega prostora v hiši, vhoda ali *genkan*, ki ima v japonski hiši pomembno vlogo. Amy Katoh ga imenuje »obraz doma«. Vhod je vedno posebej označen in sestavljen iz nizkih tal, kjer se sezujajo čevlji, in iz višjih, kjer se obujejo copati. Je več kot le vhod v hišo, je prostor, ki psihološko deluje kot prehodni prostor med zunanjim javnim in notranjim zasebnim svetom. Tam se sprejme in pozdravi gosta ter se ga povabi v hišo, tam si tudi vsi sezujajo čevlje, preden stopijo na višjo stopnico. (Katoh 1990, 19) Vhodni prostor je tudi prvi prostor, s katerim se seznanijo obiskovalec in od koder ga vodijo v hišo. V preteklosti je bil vedno nižji od ostalega predela hiše, kar je ponekod opazno še danes. V premožnejših hišah so v preteklosti imeli dva vhoda, enega za goste in drugega za družinske člane. (Yoshida 1969, 109) Tudi to je bil vpliv višjih slojev, ki se je

prilagodil hišam nižjih slojev, ki jim je bilo v srednjeveški Japonski takšne prostore prepovedano graditi. Japonska bivališča so bila v 17. in 18. stoletju predvsem v mestih odvisna od družbenih zapovedi, po njih pa so se zgledovale tudi kmečke stavbe. Prepovedi so nehale veljati šele na prehodu v novo obdobje Meiji, ko so si tudi najpreprostejši ljudje lahko zgradili vhodne in nekatere druge prostore.

Tako kot sta družba in politika določali pravila za gradnjo hiš in se je njun vpliv v njih močno odražal, tako sta se v hiši odražala položaj človeka in njegov prestiž. Oboje se je skozi zgodovino spreminjalo in kljub strogim družbenim pravilom so si začeli trgovci in obrtniki že v obdobju Tokugawa graditi večje in razkošnejše hiše. (Engel 1964, 129-130) Danes si lahko hišo zgradi vsak, ki ima dovolj denarja za nakup zemlje in gradnjo, ter si jo oblikuje po svojem okusu in finančnih zmoglostih. Danes tudi ni več strogih pravil, ki bi določale velikost in opremljenost hiše.

Vpliv načina življenja na hišo

Razlik v načinu življenja med japonsko in povprečno zahodno (če je takšna posplošitev dovoljena) družino je precej in imajo velik vpliv na gradbeništvo. Za popolnejše razumevanje japonske hiše so pomembne razlike v višini, na kateri se sedi in spi, pomembnost kopanja, spoštovanje do obiskovalcev in kompleksnost domačega gospodinjanskega dela.

Engel v svoji knjigi tudi razpravlja, kako je način življenja, ki se je primarno oblikoval skozi moralne principe in sekundarno skozi klimo, tradicijo in družbo (kot tudi skozi arhitekturo samo), pomembno vplival na razvoj značilnosti stanovanjske gradnje. Povsod so namreč ljudje jasneje odkrivali svojo pravo naravo skozi način gradnje svojih domov kot pa s svojim umetniškim ustvarjanjem, ki je precej subjektivno in le redko izraža njihov celovit odnos do sveta in življenja. (Engel 1964, 230-231)

V zahodnih bivališčih človekove aktivnosti potekajo na treh ločenih ravninah, ki so prilagodejene na treh različnih višinah oči, ki odgovarjajo stanju, sedenju in ležanju. Nasprotno pa so položaji stanja, sedenja in ležanja v japonski hiši določeni z eno samo ravnjo, in to s tlemi. Ker v japonskem stanovanju položaj stoječega velja kot nekaj neprimerne, razen pri premikanju med prostori, in ker je ležanje pozicija, ki jo uporabljajo samo za spanje, ko so oči zaprte, je edina pomembna arhitekturna usmeritev višina oči pri sedenju. Ta usmeritev je tako natančna, da je oseba, ki v japonski hiši stoji, okolju tuja in povzroča nelagodno občutek, kot ga opiše japonski izraz - *igokochi ga warui* (slabo počutje v bivalnem prostoru).

Prevlada samo ene ravni višine oči, kjer poteka večina človekovih aktivnosti, t. j. višina oči sedečega človeka, ima na arhitekturo močan vpliv. Glede na notranje oblikovanje so strop, drsne panele, okna, umetniški predmeti, *tokonoma*, vdolbina za police (*tana*), pohištvo in tudi vrt strogo usmerjeni na sedečo pozicijo. Uporabljajo široko paleto izdelkov, oblikovanih zaradi sedečega načina življenja, kot je npr. *kimono*. Stoli so nepotrebni in ker je manj prostora namenjenega

posamezniku in njegovemu premikanju, je velikost sobe v primerjavi z zahodno veliko manjša. Ker v sobi ni stolov in potrebujejo malo opreme, kot na primer zložljivo mizo, stojalo za svetilko, ki se lahko odstranijo, se soba lahko preoblikuje za različne človekove aktivnosti, tudi spanje. Majhnost in redkost pohištva sta omogočila, da se prostori v japonski hiši uporabljajo za različne namene. Dejstvo je, da je to vplivalo tudi na fizično podobo Japoncev, vključno z vsemi slabostmi.

Japonec sedi na tleh s spodvitimi nogami na *tatamijih* ali na blazinah; tako tudi je, bere, piše in dela. Formalna oblika sedenja (*seiza*) je klečanje, pri katerem oseba sedi na petah s koleno skupaj. Medtem ko je za žensko to edini način sedenja, lahko moški sedi na tleh tudi s spredaj prekrizanimi nogami. Čeprav je ta način sedenja udobnejši, pa zahteva več prostora in je manj primeren za vstajanje. Veliko avtorjev, tako japonskih kot zahodnih, je poskušalo način sedenja na tleh povezati z religioznimi in celo s filozofskimi motivi, kar naj bi bilo povezano z željo po povečevanju. Ker je tudi v nekaterih drugih državah prvotna oblika sedenja čepenje na tleh, ni nobenih dokazov, da bi imelo japonsko klečanje vzvišene osnove. Čeprav je japonski način čepjenja na tleh zelo eleganten, je v svojem bistvu primitiven. Varljiv kontrast med primitivnostjo v temeljnih konceptih in visoko uglajenostjo v detajlih je značilnost velikega števila pojavov v japonski civilizaciji. (Engel 1964, 225)

Tla so hkrati podporna ploskev za spanje. Žimnice in pokrivala, ki jih čez dan pospravijo v prostorne omare, se razgrnejo po tleh, pod glavo pa si kot podporo namestijo majhno in trdo blazino. Ker vse aktivnosti potekajo na tleh, je pomembno, da so vedno čista. Po zdravi pameti se tako Japonci pred vstopom na vzdignjeni del stanovanja sezujajo in uporabljajo posebne sandale za lesena tla, posebne za kopalnico in stranišče, posebno pa za kuhinjo. Zaradi tega so njihove talne obloge primerne za vse aktivnosti. Vendar je čistoča teh oblog le navidezna, saj se med preprogami in spodnjim delom oblog, glede na to, da jih temeljito očistijo le nekajkrat na leto, hitro nabere prah.

Gost je močno čaščena oseba in tudi najrevnejši imajo posebno sobo za njegov sprejem. Posebej je treba omeniti, da se poglavar družine med obiskom prostovoljno podredi obiskovalcu, kar se močno razlikuje od patriarhalne ureditve zahodne družbe, kjer družinski oče med obiskom obdrži nadrejenost. Ta razlika se jasno kaže v razporeditvi sedežev, saj gostu pripada časten sedež tik pred sliko v niši (*tokonoma*).

Ker tla poleg sedenja rabijo tudi hoji in spanju, mora biti površina izdelana iz posebnega materiala, ki je dovolj trpežen, da vzdrži vsakodnevno rabo, ter dovolj mehak za udobno sedenje in spanje. Iz te potrebe je nastala odporna in prožna talna obloga *tatami*. Ker so določeni načini življenja obstajali že pred izdelavo *tatamija* v današnji podobi, je razumljivo, da je bil njegov razvoj močno determiniran z določenimi zahtevami japonskega načina življenja. Večnamenska uporaba te tradicionalne slamnate obloge je razlog, da ga tudi v marsikaterem modernem stanovanju niso zamenjali s sintetičnimi in bolj higienskimi talnimi materiali; med takimi je tudi stanovanje družine Ishiji. (Engel 1964, 226)

Navada, da se dnevna soba (*ima*) uporablja kot spalnica, je vplivala na arhitekturno zasnovo prostora tako, da se posteljnina lahko pospravi. Kot rezultat tega stojijo na eni strani večnamenske sobe omare, imenovane *oshi-ire* (vgrajene omare), ki se zapirajo z istimi papirnatimi drsnimi vrati (*fusuma*), ki hkrati delijo tudi sobo. (Engel 1964, 231-233)

Vpliv hiše na način življenja

Način gradnje močno odseva odnos do družinskega življenja. Medtem ko je zahodna civilizacija s svojimi tehničnimi dosežki v gradnji uspela, da je postalo življenje znotraj hiše neodvisno od klimatskih sprememb, pa budistični svet ni nikoli razmišljal, da bi se bojeval proti naravi in jo premagal. Zato je dnevna soba v povprečni japonski hiši čez dan zaščiten pred zunanostjo le s svetlimi lesenimi okvirji, prekritimi s prosojnim papirjem, *shōji*, panoji, ki jih je mogoče brez težav odstraniti. Njihova edina funkcija je zagotavljanje zasebnosti, kadar je hiša osvetljena. Vendar pa sestava in izdelava panojev nista takšni, da bi, ko so zaprti, preprečili mrazu, vlagi, prepihu ali prahu, da ne bi prišli v vsak kot hišne notranjosti. (Engel 1964, 236)

Zaradi omenjenega načina gradnje so Japonci prilagodili svoj način življenja vremenskim spremembam vseh letnih časov. To se ne kaže le v navadah hranjenja, kopanja, oblačenja in spanja, ampak v vseh premičnih delih hiše, kot so notranja in zunanja drsna vrata, zvitki slik v stenski vdolbini, talne preproge. Ker prosojen papir na drsnih vratih ne ščiti pred zunanjim hrupom, so ljudje že od otroštva navajeni na različne vrste hrupa. Zato je povprečen Japonec odpornejši na hrup od povprečnega vzhodnjaka in se ne pritožuje nad glasnim govorjenjem v svetiščih, templjih, avtobusnih postajah, na radiu, v univerzitetnih študijskih sobah ali nad hupanjem na ulicah.

Seveda je to v nasprotju s samokontrolo znotraj hiše. Prosojne papirnat pregrade med sobami so prepuščale vse glasove, tako da so bili vsi družinski člani aktivni ali pasivni soudeleženci življenja v hiši. To je onemogočalo zasebnost posameznika, saj so bile sobe hkrati hodniki med eno in drugo sobo, drsna vrata pa so se lahko vsak trenutek odstranila. Nihče ni trkal, ker papirnata vrata to onemogočajo, tako tudi ni bilo nič skritega pred ostalimi družinskimi člani. Ker je vsak družinski član vedel vse o drugih, tudi odločitve niso bile prepuščene posameznikom, vsi so bili v tesno povezanem družinskem življenju odvisni drug od drugega. To je seveda oviralo razvoj individualnosti in usodno oblikovalo odvisnost od mnenj, odločitev in ideologij drugih, kar je opazno tudi med današnjo japonsko mladino. Japonska tradicionalna hiša je bila kljub razdeljenosti s premičnimi vrati v manjše dele, v bistvu ena sama soba, ki so jo za vse različne dejavnosti vsakdanjega življenja hkrati uporabljali vsi družinski člani. To je povzročilo, da so ljudje postali pretirano čisti. Zato najbrž drži trditev, da je ceremonialen način življenja v japonski hiši odvisen od prevladujočega načina gradnje.

Odnosi v družini so morali biti iskreni, razlik med spoloma tako med preoblačenjem kot spanjem ali kopanjem niso upošte-

vali. Pomanjkanje zasebnosti v življenju posameznika zaradi posebne gradnje ni bilo omejeno samo na družino. Domovi srednjih in nižjih razredov so se odpirali na ulico in tako prepuščali notranjost zraku, svetlobi in javnemu opazovanju. Zaradi takšnega izpostavljanja zasebnega življenja že od otroštva naprej, posamezniki niso nikoli čutili potrebe po zasebnosti. (Engel 1964, 236-237)

Da ima ta gradbena posebnost še druge posledice, dokazuje zanimivo dejstvo, da so Japonci zelo brezbrizni do izpostavljanja odkritega telesa. Japonska obleka v poletni vročini omogoča preprosto slačenje. Odprtost tako navznoter kot navzven je povzročila, da so ljudje navajeni na izpostavljanje in odkrivanje teles nasprotnega spola. Danes se to kaže ob obiskih javnih kopališč in vročih izvirov, kjer so ljudje sicer ločeni po spolu, vendar goli. Tega pa je v sodobnosti vedno manj, predvsem mlajši manj zahajajo v javna kopališča, tako da ta naveda obstaja le še med starejšimi ljudmi. (Engel 1964, 238) Danes se spreminja tudi odnos do zasebnosti v stanovanjih. Vsak član družine ima svojo sobo, v katero se lahko zapre pred zunanjim svetom. Vrata niso več papirnata, temveč lesena, in ne prepuščajo glasov.

Družina in družinski odnosi

Nič manjši vpliv na japonsko stanovanjsko arhitekturo pa nima značilni japonski družinski sistem. Družina v eni stavbi je skupnost oseb, ki pod eno streho oblikujejo eno gospodinjstvo. Sestavljajo jo potomci enega prednika in vključuje tudi služabnike. Družina je hkrati vzrok in ideja arhitekture. Je vzrok zaradi potrebe po gradnji zatočišča, kot ideja pa vsebuje bistvo stanovanjske arhitekture. Izraža tudi človekovo individualno in univerzalno arhitekturno podobo. Individualna podoba izraža osebnost družine, univerzalna podoba pa utemeljuje družbeno etiko in koncepte. Družina tako hkrati izraža in sprejema vplive. Vplive sprejema skozi napredujočo arhitekturo, ki pogosto spreminja način življenja z ustvarjanjem novih vrednot, s preoblikovanjem etike družine.

Japonska družina je močno odvisna od tradicije, saj je večina družinskih etičnih vrednot in navad ostanek preteklosti. Družina izraža tudi kulturo obdobja. Kulturna raven označuje čustveno povezavo med človekom in njegovim urejenim okoljem. Je tudi bistvo stanovanjske arhitekture, saj skozi družino postane stavba hiša in skozi družino hiša živi.

Čeprav stavbe niso same po sebi cilj arhitekturnega dela, ga izpolnjujejo. Cilj stanovanjske arhitekture je, da preskrbi zadosten prostor za družino. To je prostor, ki mora zadovoljiti vsakdanje potrebe družine in obogatiti življenje njenih članov. Obstoj družine se izraža skozi tri načine: kot moralno in praktično organizirana družinska enota; v položaju, ki ga vsaka družina zasede v tem organizmu; kot rezultat pa v načinu življenja. Čeprav so ti dejavniki le delno odvisni od individualnih vrednot, so njihovi prevladujoči motivi moralni principi, ki kontrolirajo družbo in obdobje v celoti. V preteklosti ni bilo potrebe po arhitektu; ki bi prevedel vrednote določenega obdobja v obliko hiše, moralo družbe je lahko manifestirala

družina sama. Še več, zaradi takšnega direktnega ustvarjalnega procesa je bila stanovanjska arhitektura sposobnejša odsevati filozofijo družbe takratnega časa, kot pa formalizirane in načrtno izdelane stavbe duhovništva in aristokracije. (Engel 1964, 221-222)

Obstajajo štiri izrazite značilnosti japonske družine, ki so se oblikovale v obdobju od 14. in 15. stoletja do danes: neupoštevanje individualnosti, absolutizem poglavarja hiše, dedna pravica prvorojenca in podrejenost žensk. Te značilnosti v tesni medsebojni povezavi skozi stoletja niso samo odločilno oblikovale japonske zgodovine, ampak so sooblikovale tudi hišo. Tako se je razvil ponotranjen odnos med človekom in zatočiščem ali »hišo«, ki v tem primeru ni samo fizična struktura, ampak tudi družina, kar je zahodni stanovanjski razvoj s hitrimi spremembami že skoraj pozabil. V japonskih hišah je ta medsebojna odvisnost jasno izražena. Posebnosti hiš, ki so bile zgrajene od 17. do 19. stoletja, lahko razumemo le z znanjem o idealih in morali, ki so oblikovali družino in družbo tistega časa, kar pa se je danes, posebno v mestih, korenito in hitro spremenilo.

V srednjeveški Japonski je bil posameznik nujni sestavni del pomembne celote. Družbeni red in njegova osnovna etika nista temeljila na podedovani vrednosti posameznika, ampak na moči družinske enote, tako kot v starodavnih, »primitivnih« časih in v državah, kjer je bila ohranitev plemenskih načinov glavni temelj za vse življenjske aktivnosti in vrednote. V japonski filozofiji religije in družbe je komaj kakšen primer, kjer se vrednote posameznika prepoznavajo po pripadnosti družbenemu sloju, zato je bilo malo gibanj za individualno osvoboditev. Tako je tudi zapisano v Japonski civilni zbirki zakonov, ki jo uporabljajo od Meiji reformacije (1868), in vsebuje elemente naslednjega srednjeveškega stališča: »Prva dolžnost človeka je, da ne skrbi za svoje lastne koristi, ampak za tiste iz njegove 'hiše'.« (Engel 1964, 230)

Takšen koncept zatiranja posameznikovih želja, ki niso v skladu z idejo »hiše«, izvira iz budističnega ideala »rešitve s samozanikanjem«. Vendar pa sta to idejo še podkrepili fevdalna oblika družbe in moč, ki temeljita na tem konceptu, tako da je bilo razumljivo, da oblastniki poudarjajo vse koncepte, ki krepijo njihovo pozicijo, medtem ko si podrejajo druge. Zaradi tega je bilo zapisano, da Japonci spoštujejo vrednote, kot so žrtvovanje, poslušnost, potrpežljivost, spoštovanje starejših in avtoritete. To je imelo in še ima velik vpliv na življenje in na »hišo« na Japonskem, vendar je bilo, tudi v bližnji preteklosti, to velikokrat izrabljeno v napačne politične namene oblastnikov. (Engel 1964, 231)

Mit, da je nastanek majhnih družin posledica industrializacije, za Japonsko ne velja. Po najsplošnejši razlagi naj bi majhne družine, ki jih sestavlja en poročen par in nekaj otrok, postale nekaj normalnega med 16. in 18. stoletjem. Pred tem obdobjem so obstajala večja gospodinjstva. Danes povprečno družino sestavlja 4 do 5 članov. Predvsem v obdobju Tokugawa so se gospodinjstva z dvema ali več poročenimi pari delila v več gospodinjstev s po enim poročenim parom. Razlog za to je bil v poljedelskih delitvah zemlje. V eno gospodinjstvo so spadali

družinski člani: poročen par in njuni otroci, lahko pa je živelo skupaj več generacij: stari starši, drug poročen par z otroki in tudi sluge. (Hayami 1972, 473-515)

Standardni vzorec družine po mnenju Nakane sestavljajo gospodar hiše, njegova žena in neporočeni sinovi in hčere. Sistem, ki narekuje strukturo japonskega gospodinjstva, temelji na pravilu, imenovanem »dedovanje enega sina«. Zaradi tega pravila so gospodinjstva, ki vključujejo več kot en poročen par iste generacije, na Japonskem zelo redka. Trije pari v gospodinjstvu, kar je maksimum, niso pogosti. Ponavadi je najstarejši sin z ženo in otroki ostal doma, podedoval posestvo ter živel s svojimi starši. Družine brez sinov so posvojile hčerkinega moža in ga vzgajale kot tistega, ki bo podedoval gospodinjstvo. Če pa je bilo gospodinjstvo povsem brez otrok, je par sprejel v hišo mlad par, ki je kasneje podedoval posestvo. Tisti sinovi, ki niso bili dediči, so skušali poiskati gospodinjstva brez dedičev in se poročiti z njihovimi hčerami ter tako podedovati zemljo. Če jim ni uspelo, so se preselili v mesto in si tam poiskali zaposlitev, ali pa so od staršev dobili majhno hišo in kos zemlje, kjer so lahko živeli. Tradicionalni družinski sistem v terminu *ie*, to je hiša- družina v smislu dinastične institucije, hitro izumira, povprečna velikost gospodinjstva pa se zmanjšuje. Predvsem v mestih mladi pari zavračajo življenje s svojimi starši, posebno z moževimi starši. Prednost dajejo svoji hiši, kjer lahko nemoteno ustvarijo svojo družino in uživajo visok standard avtonomnega, modernega življenja. Spremembe dedovanjskih družbenih običajev so bile kljub vsemu zelo počasne, rezultati so vidni šele v zadnjih desetletjih. Več pa je primerov, da mlada družina živi pri ženinih starših. To bi lahko bila nova usmeritev, ki pa je zelo povezana s tradicionalnim vzorcem gospodinjstva, v katerem so posvojili zeta. (Nakane 1972, 517-533)

Takeji Kamiko v svojem članku obravnava notranjo strukturo japonskega družinskega sistema in gospodinjstva v enem od stopenj življenjskega cikla. Po 2. svetovni vojni se je velikost osnovne družine občutno zmanjšala, vendar je povprečna rodovna družina večja kot nuklearna, saj jo sestavlja več družinskih članov. V članku Takeji povzema raziskave več različnih japonskih raziskovalcev in razpravlja o trogeneracijskem gospodinjstvu, ki ga sestavljajo starši, eden izmed njihovih poročenih otrok z zakonskim partnerjem in njuni otroci. Tako si dve generaciji poročenih parov delita glavne življenjske prostore: kuhinjo, kopalnico, stranišče, vhod in celo dnevno sobo. Ti primeri, v katerih je skupaj kuhalo in jedlo celotno gospodinjstvo, so bili razširjeni predvsem na podeželju. V mestu si več starejših parov samih kuha kosilo, več jih ima svoje prostore, tudi prihodki niso skupni tako kot na podeželju. Skupen pa je dohodek, ki ga različni člani prispevajo za družino. Tudi odločitve sprejemajo skupaj, pri čemer ne prevladuje niti mlajši niti starejši par.

Razlika med mestom in podeželjem je predvsem v tem, da imajo mladi pari v mestu več izkušenj z življenjem v svojem stanovanju, kot pari na podeželju. Posledica tega je, da imajo kasneje, ko živijo skupaj z družinami svojih otrok, bolj ločeno gospodinjstvo, kot pa je to navada na podeželju. Razlika je tudi v moči, ki jo ima en ali drugi par; na podeželju je več mlajših

parov, ki imajo večjo moč kot starejši pari. To je v nasprotju z razširjeno idejo, da je podeželska družina tradicionalnejša od mestne družine. Tradicionalna družina je tista, kjer živijo skupaj stari starši, poročen otrok s partnerjem in njuni otroci in ima oče glavno besedo v gospodinjstvu. (Takeji 1977, 157-174)

V sodobnosti se je razširilo načrtovanje družin in večina parov si želi le enega ali dva otroka. Po drugi svetovni vojni je sprememba koncepta *ie* (razširjena družina) skupaj s stanovanjskim problemom pospešila težnjo po majhnih družinah, ki bi vsebovale samo starše in otroke. V zadnjih letih pa so si zaradi gospodarske rasti in višjih dohodkov nekatere družine lahko priskrbele hišo, v kateri dovolj blizu živijo skupaj tri generacije, kot pravi njihov izrek: *sūpu no samenai kyori* (»Razdalja, na kateri se juha ne ohladi.«). (Nihon 1982, 180-183)

Tudi Yanagita Kunio, eden izmed prvih etnologov, je pri raziskovanju vsakdanjega načina življenja na podeželju spoznal, da sta se v obdobju modernizacije zgodili dve veliki spremembi, ki sta vplivali na tradicionalno harmonijo prvotnega življenja na Japonskem. Prva je bila sprememba v strukturi in razumevanju družinskega življenja, druga pa v splošni spremembi načina življenja ljudi kot posledica uvoza zahodnih idej in tehnologije.

Razkroj tradicionalne družine je imel pogubne posledice. Yanagita pravi, da se večja letni odstotek samomorov, kar naj bi bila posledica povečanja števila majhnih, nuklearnih družin, ki so se ločile od velikih tradicionalnih družinskih skupnosti. Te velike, razširjene družine so bile središče lokalne strukture japonskih poljedelskih vasi in v njih se je negovala ideja medsebojne pomoči, podpore, občutka varnosti in identitete. Majhne družine pa so ostale same, in ko so zašle v težave, ni bilo nikogar, ki bi jim pomagal, to pa je nekatere privedlo na rob obupa, ki mu je sledil samomor. Po drugi strani pa je nastanek majhnih družin osvobodil posameznike omejitev in strogega reda, ki so se jim morali podrežati v razširjenih družinah. (Kawada 1993, 145-6)

Druga lastnost japonske družine je absolutizem glavarja hiše v pomenu podrejanja vseh družinskih članov eni osebi. Na poglavarja hiše v japonski družbi se gleda kot na posameznika s posebno osebnostjo in ne kot na skrbnega očeta, ljubečega moža ali dobrohotnega gospodarja. Namesto tega je predstavljal neosebne glavarja hiše, ki podpira in varuje obstoj, nanj so gledali kot na *shujin* (gospodar, poglavar hiše, soprog), *danna-san* (gospod, gospodar), *teishu* (gospodar, gostitelj). To so tudi izrazi, ki jih je uporabljala njegova žena. Njegovo mesto ni temeljilo na sorodstvu, ampak na sposobnosti obdržati družino, skrbeti za njeno imetje in večati njen ugled. Ko ni mogel več izpolnjevati svojih obveznosti, ga je nasledil njegov sin ali kakšen drug sorodnik, primeren za to mesto. Ta položaj je bil tako neoseben, da je moral oče, tako kot vsi ostali, ubogati svojega sina. Ker sta bila družina in njeno zatočišče identificirana z duhovnim poglavarjem, je imela »hiša« globok simbolni pomen, ki je združeval družino, njeno zatočišče in njenega poglavarja v skupen pojem. Omenjena osnovna filozofska integriteta besede »hiša« je še danes prisotna v šegah, ki se nanašajo na ljudi v smislu »gradbene« terminologije.

»Gospod« v vljudnostni obliki je *dono* (stanovanje), družina vojaka je *buke* (tudi vojak), arhitekt pa je *kenchiku-ka* (hiša arhitekture). Ostali posamezni člani »hiše« so pomembni le toliko, kolikor prispevajo k družini in se velikokrat imenujejo po tem, kakšno funkcijo izvajajo, ali po prostoru, ki ga zavzemajo v hiši. Beseda *oku-sama* se uporablja za gospo v hiši in v dobesednem pomenu pomeni temno ali notranjo sobo hiše, medtem ko jo mož kliče preprosto *kanai* (žena ali dob.: hišna notranjost) ali *tsuma* (žena ali dob.: hišno čelo). V pogovoru je v navadi, da se posameznik poimenuje *uchi* (hiša), drugo osebo naslovi *o-uchi* (spoštljivo: vaša hiša, vi) ali *o-taku* (spoštljivo: vaša hiša, vi).

Te idiomatične posebnosti v japonskem jeziku je treba razumeti kot način, s katerim se izogibajo direktnemu nago-varjanju oseb, zaimke za drugo in tretjo osebo pa ponavadi pojmujejo kot žaljive in nevljudne. Vse to kaže, da je japonska »hiša« obdržala svojstvenost zatočišča, družine in človeka. Posameznik ni bil cenjen po svojih podedovanih privilegijih, ampak le kot glava hiše, ali zaradi svojega prispevka k hiši, se pravi družini. (Engel 1964, 220-222)

Glavna moč, ki je oblikovala red v družini, kot tudi v japonski družbi na splošno, je bila Konfucijeva moralna in politična filozofija. Bistvo konfucianske doktrine je bil kult družine kot temeljne komponente družbenega in političnega življenja. Njen temeljni princip je sinovsko in hčerinsko spoštovanje, ki se izraža v poslušnosti staršem in čaščenju pokojnih prednikov. Konfucij pravi: »*Zakon zapoveduje, da moramo spoštovati starše kot spoštujemo Nebo. Starše ubogamo tako dolgo, kot so živi in po njihovi smrti delamo to, kar so oni.*« (Engel 1964, 223) Poleg tega tudi ni bila navada, da bi moral dedovati prvorojeni sin, poglavar družine si je lahko izbral, kogar je hotel. Lahko je izbral in posvojil nekoga iz druge družine, če v njegovi družini ni bilo primerne kandidata. Seveda so bile takšne posvojitve izjemne, saj je tak odnos kazal brezbriznost do posameznega človeka in nepomembnost »hiše«. Po pravilu je najstarejši sin podedoval vse, medtem ko so si mlajši sinovi ustvarili nova gospodinjstva.

Prisotnost starih staršev v družini ni bila pomembna samo zaradi ugleda hiše, ampak je to bilo nujno predvsem zaradi pomanjkanja socialne pomoči za ostarele ljudi. Zato so imeli posebno sobo za starše, ki je bila malo odmaknjena od skupnih sob, kjer so ostareli starši živeli do smrti; stara mati je pomagala pri delu v kuhinji in hiši, stari gospodar pa se je udeleževal tradicionalnih iger, se ukvarjal s kaligrafijo, glasbo, ali pa gostil svoje prijatelje. Zaradi kasnejše uporabe je soba zgrajena tako, da se lahko hkrati uporablja kot čajna soba. Seveda je v sodobnosti vedno več domov za ostarele in najrazličnejših socialnih pomoči, tako da te sobe počasi izginjajo iz načrtov hiš.

Naslednja posebnost japonskega načina življenja je kompleksnost domačega dela in s tem tudi ženska podrejenost. Njena vloga v hiši v glavnem temelji na uporabnosti; je gospodinja in služkinja za družino glede hrane, oblačenja in čiščenja, mati svojim otrokom, gospodarica hiše, gostiteljica obiskovalcem, delavka na kmetiji, soproga gospodarju; nikoli pa nima časa ali

prostora, da bi bila sama. Pri izboljševanju in razširjanju obstoječih bivališč se nikoli ne pomisli na zmanjšanje kompleksnosti domačih opravkov, ampak se le ohranja obstoječa hierarhija. To se izraža tako v podrejeni vlogi, ki jo ima znotraj »hiše«, v njenem mestu v družbi in moralnem odnosu do moškega. Obstajajo tri vloge pokorne japonske ženske: do očeta, ko je še neporočena; do moža, ko je poročena; in do sina, ko ovdovi. Te vloge izrazito kažejo njen podrejen položaj, kar vpliva tako na medčloveške odnose znotraj družine in družbe kot tudi na japonsko bivališče. Ideje o podrejenosti ženske so tudi v etiki konfucianizma, kar kaže na izvor podrejenosti na temelju narave. Vendar pa je imela ženska pred nastankom takšnega družinskega sistema v 14. stoletju več spoštovanja, kljub takrat že prevladujočima konfucianizmu in budizmu. Tako je mogoče reči, da religija in družba nista bili edini, ki sta izoblikovali te posebnosti japonske družine. (Engel 1964, 224-227)

Za 14. stoletje sta namreč značilna neprekinjeno vojskovanje in anarhija, ko moški ni mogel več zagotavljati varnosti svojim podanikom. Tako ni naključje, da je od takrat naprej moškost zagotovljen privilegij in se uporablja tudi običaj dedne pravice prvorojenca, hkrati pa se je začela podrejenost žensk. Ker so se vrednote japonskega družinskega sistema pojavile kot obramba proti okolju in so se obdržale kot osnovni način preživetja, je možno reči, da je njihov karakter precej materialističen. (Engel 1964, 229)

Tako so japonska stanovanja oblikovana in funkcionirajo za moškega, medtem ko je opazno pomanjkanje ženske prisotnosti. V sobah težko najdemo kakršenkoli ženski vpliv, tako opazen v zahodnih stanovanjih, razen elegantnega šopka v vazi na ploščadi pred nišo s sliko. Pa še v tem primeru je to bolj poteza za moža ali goste, kot pa za svoj užitek. Poleg tega pa urejanje šopkov in njegovo občudovanje izvirata iz kulta čaja in sta bila prvotno bolj moška kot pa ženska skrb. Vsakdanje delo ženske označuje njegova kompleksnost, njen okus je omalovaževan, prostor, kjer ves dan dela, pa je arhitekturno zanemarjen. Kuhinja je bila v preteklosti velik prostor brez tal ali stropa, z leseni tlemi in z visečim stropom so jo opremili šele v zadnjem obdobju. Sedaj je kuhinja del hiše s stropom in keramičnimi ploščicami po tleh ter z vso moderno opremo in okrasom po gospodinjinem okusu. Danes je namreč prisotnost ženske veliko bolj opazna.

V sobah japonskih hiš je prisoten duh moške preprostosti in udobnosti, ne da bi poskušali prekriči sledi vojaškega bivališča. Engel predpostavlja, da se japonska ženska identificira z željami svojega moža. Pomembnost interesov moškega in njihova visoka vrednost se kaže tudi v njegovi aktivnosti v hiši: sprejemanje in gostitev obiskovalcev, kar je jasno ločeno od vseh domačih opravil. Tudi majhna hiša ima lahko precej velik vhodni prostor, kjer se gost in gostitelj, preden vstopita v sprejemno sobo, pozdravita s priklanjanjem. Navada sezuvanja čevljev pred vstopom v dvignjene prostore namreč zahteva določene vhodne prostore. (Engel 1964, 233-236)

Seveda se v sodobnem svetu ženske vse bolj vključujejo v najrazličnejše poklice. Vedno več žensk ima višjo izobrazbo, zaposlujejo pa se kot sodnice, upravnice, ravnateljice šol, član-

ice parlamenta, največ pa je med njimi učiteljic. Kljub temu pa je število zaposlenih žensk še vedno majhno, saj večina dela le nekaj let po zaključku šole, nato pa se poročijo in prevzamejo upravljanje gospodinjstva. Seveda ima večina gospodinjstev danes pralne stroje, sesalce, avtomatične kuhalnike za riž in podobne električne naprave, zato je po mnenju avtorjev knjige Nihon, njihovo delo precej lažje. Njihova glavna odgovornost je vzgoja otrok. Ko pa gre otrok v šolo, se naloge mater zmanjšajo, tako da imajo več časa za družabne aktivnosti in svoje interese, ali pa opravljajo kakšno honorarno delo. (Nihon 1982, 182-185)

Čeprav ima tudi danes žena v rokah vso gospodinjstvo, pa se počasi spreminja tudi odnos mladih žensk in moških do gospodinjstev. V domače delo se tako vključujejo vsi otroci, sinovi in hčerke kot tudi mož. Vsi opravljajo nekatera gospodinjstvena dela, kot so pomivanje posode, sesanje, brisanje prahu, kuhanje in podobno.

Vpliv filozofije in religije na način življenja v hiši

Filozofija gradnje je duhovna vsebina hiše, ki izhaja iz pomena hiše kot psihofizičnega zatočišča. Glede na ta kontekst arhitektura prekoračuje domeno tehničnega produkta in postaja interpretacija človekovega življenja. Filozofija gradnje odseva ne samo človekove osebne življenjske principe, ampak tudi filozofijo obdobja in njene družbe. Tako je arhitektura uresničenje duhovnega razvoja človeštva. Filozofija gradnje je tudi odraz človekove religije. Izraža se v prostoru in pohištvo za čaščenje, v meditaciji in religiozni službi doma in na vplivu religije na arhitekturne principe. V arhitekturi se izraža kot umetnost, saj umetnost arhitekture prevaja duhovne vrednote človeškega življenja v materialno obliko, npr. vrednote, ki jih interpretirata in odkrivata filozofija in religija. Manifestira tudi najvišji pridih človeka in je zato kriterij za človeškost v gradnji. Arhitekturno ustvarjanje zato zahteva temeljito znanje o univerzalnih filozofskih vrednotah, ki označujejo sodobno obdobje in družbo. (Engel 1964, 263)

Za Japonsko je značilno, da so njene tri velike religije, šintoizem, budizem in konfucianizem (zadnji dve nista domači) tesno povezane z njeno sekularno filozofijo. V resnici vse do seznanjanja z zahodno mislijo, ki je prinesla drugačno učenje in konec tej enotnosti, ni bilo nikakršne razlike med religijo in filozofsko interpretacijo življenja. Razlog za skladnost religije in filozofije je ta, da se religiozna verovanja, posebno budistična in konfucianistična, povezujejo tako s človekovim duhovnim življenjem kot tudi s praktičnim vsakdanjim življenjem posameznika in z moralo celotne družbe. (Engel 1964, 264)

Shintô (dob.: pot bogov) težko poimenujemo religija, ker je brez dogem, svetih knjig in moralne kode. Je bolj oblika mitologije, ki izhaja iz vseh naravnih stvari, v katerih so nadnaravna bitja ali naravne sile. Čeprav plemiške družine vidijo svoje prednike v teh božanstvih, pa *shintô* ni čaščenje prednikov, kot velikokrat predvidevajo, ampak je v bistvu čaščenje narave. V tem čaščenju je glavni ritual pridobiti si naklonjenost

spreminjajočih se in zlobnih božanstev ter izražanje hvaležnosti dobrim. Da je število šintoističnih božanstev res veliko, je mogoče videti v obstoju fraze iz japonske mitologije: *yaoyorozu no kami* (dob.: 8 milijonov božanstev, božanstva v šintoizmu). Kasneje se je šintoizem pod vplivom budizma in konfucianizma ideologiziral. (Nihon 1982, 274)

Čaščenje prednikov je poudarjal konfucianizem (*jukyô*), ki je bil uvožen iz Kitajske. Osnova konfucianske metafizične in etične doktrine je bil kult družine kot temelj države. Ker je bilo učenje podrejenosti staršem in vladarjem zelo primerno za japonski fevdalni sistem v srednjem veku, je pridobilo veliko naklonjenosti med vladajočimi razredi. (Engel 1964, 265)

Tako šintoizem kot konfucianizem sta imela velik vpliv na oblikovanje japonske misli in življenja. Tudi v sodobni Japonski so še vedno, četudi nezavedno, prisotni nekateri njuni principi. Tudi v arhitekturi je vpliv šintoizma in konfucianizma opazen tako direktno kot indirektno. Predvsem konfucianizem je močno oblikoval sistem japonske družine in bil odločilen dejavnik v razvoju japonskega bivališča. Imel je močan vpliv na vseh področjih japonskega življenja, predvsem na umetnost, obrt in razvoj družbenih institucij. Seveda pa so vse tri religije vplivale tudi druga na drugo.

V nadaljevanju je Engel prikazal, kako so različne filozofije na različne načine vplivale na japonsko bivališče, iz česar bi lahko bil viden in razumljiv filozofski pomen »bivanja«. Osredotočil se je predvsem na budizem (*bukkyô*) sam, kljub temu, da sta tudi šintoizem in konfucianizem vplivala na arhitekturno oblikovanje, vendar v manjšem obsegu. Razvilo se je veliko budističnih sekt in vsaka od njih se drži svojih metod za doseganje budističnega odrešenja skozi prakso, skozi intelekt ali skozi intuicijo. Ena skupina poudarja ritualne ali magične poti, druga verjame, da se odrešenje lahko doseže skozi čaščenje Amide, božanstva, ki se odreče svojemu odrešenju z namenom, da pomaga odrešiti druge, tretja sekta *nichiren* enači odrešenje s posameznikovim ustvarjanjem Budovega stanja, četrta sekta *zen* zavrača učinkovitost intelektualnega in opazovalnega načina za doseganje odrešenja. Namesto tega poudarja, da razsvetljenje lahko dosežemo direktno brez konceptualne sredine z enim samim intuitivnim sprejetjem realnosti, ki je osnova življenju in njegovim številnim izgledom. (Engel 1964, 365)

Budistične značilnosti

Ker je budistična filozofija zelo povezana z umetnostjo in kulturo, so jo podpirali v vseh državah, do koder je segla, od Cejlona do Tibeta, od Indije do Japonske. Kot prevladujoča filozofija, religija ali pogled na svet je vedno močno vplivala na človekovo mišljenje in čustva ter posledično tudi na vso kreativno umetnost, ki je izražala osnove preprostega duha, iz katerega izvira.

V primeru Japonske je do direktnega sprejema prišlo zaradi tesnih geografskih stikov z bolj napredno budistično kulturo Kitajske. V arhitekturi je bil ta vpliv v prvi stopnji imitativen. Zahvaljujoč celostnemu razvoju religioznega, umetniškega in

vsakdanjega življenja ta vpliv ni ostal samo na eklastični arhitekturi (templji, samostani in hiše duhovnikov), ampak jo je sprejela in prilagodila tudi stanovanjska arhitektura vseh družbenih razredov. (Engel 1964, 366)

Razumljivo je, da je veliko novih tehnik, oblik in materialov, ki so v 7. in 8. stoletju iz Kitajske prišli na Japonsko, še stoletja ostalo del cerkvene in aristokratske arhitekture. Razlog za to je bil v splošni revščini večine ljudi, njihovem tehničnem neznanju in opremi ter strogem razrednem razlikovanju, močnem tudi v gradnji. Obstajajo pa tudi dokazi, da so tehniko gradnje glinenih zidov sprejeli vsi družbeni razredi. Pred tem je plemstvo uporabljalo lesene deske, ljudje nižjih slojev pa pletene veje; metode, ki so bile manj učinkovite kot kitajski uvoz. Strešne opeke so bile drugi izdelek, poleg arhitekture budističnih templjev, ki je bil uvožen iz Kitajske. Vendar sta splošna revščina preprostega ljudstva in odnos lokalnega duhovništva še dolgo časa preprečevala uporabo opeke za gradnjo preprostih hiš. V resnici so samo zaradi visoke gorljivosti slame in skorje za kritino, ki je spravljala v nevarnost tudi hiše vojakov in plemstva, ljudje na položajih bili prisiljeni odstraniti omejitve za uporabo strešne opeke. (Engel 1964, 265)

Medtem ko sta glina in strešna opeka komponenti, ki ju je bilo lahko sprejeti ne glede na različne kraje, pa je bila merska standardizacija, ki je prišla na Japonsko, prilagojena gradnji templjev in podobnih zgradb. Zato je bilo potrebno bistveno preoblikovanje, preden se je lahko uporabljala v navadni stanovanjski gradnji. S spretnim reformiranjem in ponovnim uzakonjanjem teh gradbenih pravil so Japonci izdelali standardizacijo za stanovanjsko gradnjo, ki bi lahko bila unikatna v svetovni arhitekturi. Pomembno merilo *kiwari* je dosežek japonske arhitekture same, tako za duhovniško kot tudi za domačo gradnjo. To je merilo za lesen material, kot so stebri in tramovi, ki se je uporabljal pri gradnji. Vendar pa naj bi bilo jasno, da ideja in sistem v stanovanjski arhitekturi izhajata, tako kot vojaško bivališče, iz budističnega stanovanja, ki je samo po sebi nedvomno oblikovano po kitajskem vzorcu.

Še ena značilnost japonske arhitekture in najbolj dinamičen izraz japonske estetike-stenska vdolbina za sliko, *tokonoma* je več kot na en način povezana z budistično arhitekturo. O izvoru *tokonome* se še vedno razpravlja in raziskuje. Sveti pomen niše s sliko naj bi izhajal iz *zenskih* samostanov, kjer je na enem zidu visel sveti budistični zvitek z rožami in gorečim kadilom na polici. *Zen* menihi so se zbirali pred zidom na duhovnih vajah ali meditaciji in tukaj v globokem ritualu pili čaj iz ene posode. Tako ritual kot stensko sliko so menihi spoznali po vrnitvi iz kitajskih samostanov v 13. stoletju in to bi tudi lahko bil najzgodnejši in najbolj osnoven vir za obliko in sveti pomen kasnejše niše s sliko, *tokonoma*. Vdolbina za sliko je pomembna tudi za razkrivanje umetnosti v obliki visečega poslikanega zvika, *kakejiku*, ki tudi izvira iz budizma. Budistični menihi so namreč prinesli slavne poslikave iz Kitajske in po vsej verjetnosti je plemstvo iskalo primeren prostor za postavitev, kjer bi jih lahko občudovali. Tako so začeli uporabljati isto mesto kot *zen* menihi. V dobesednem pomenu to ni vdolbina, ampak deska, *oshi-ita* (deska za potiskanje), kar napeljuje na to, da je bila deska izvorno premična.

Beseda *tokonoma* pomeni prostor za ploščad ali teraso iz lesa (*toko*), ki izhaja iz glavne dvorane vojaškega bivališča, *shuden* ali *hiroma* (širok prostor, dnevna soba), zgrajenem v t. i. *shoin* slogu. V tej stavbi je del glavne sobe, imenovan *jōdan* (zgornja stopnica), ki je bil dvignjen za en korak, s plitko vdolbino za sliko in vdolbino za police na dolgi steni. Prostor za pisanje, ki je bil obrnjen navzven, je imel kasneje obliko dvignjenega balkona ali izstopajočega okna. *Shoin* slog je tako dal *tokonomi* svoje ime in tudi namen, da stoji na prostoru, kjer ga lahko počastijo gostje. Tudi v tem primeru je opazen budističen vpliv. (Engel 1964, 265-266)

Sistem konstrukcije stanovanja v *shoin* slogu, njegov merski sistem in njegov fizični izgled kažejo, da so bili narejeni po modelu bivališč budističnih menihov. Vloga *tokonome* kot prostora za meditacijo in umetnost izhaja iz *zen* budistične dvorane, ki je dobila nov pomen v dvoranah vojaških hiš kot uradni prostor za goste. V čajni sobi pa je v arhitekturno fizičnih potencialih vdolbina za sliko dobila popolno razsežnost. Tako so se razvili različni tipi *toko* in od tega časa naprej so vdolbine za slike začeli uporabljati tudi navadni ljudje. Čajni kult, čajni mojster in čajna hiška, vse je tesno povezano z *zen* budizmom in tudi zadnja faza razvoja v posameznem dosežku japonske arhitekture je bila strogo določena z dejstvi, ki izhajajo iz budizma. (Engel 1964, 266)

Shoin je še en poseben pojav v japonskem bivališču, ki svoj obstoj dolguje budizmu. *Shoin* je bil originalno prostor za pisanje *zen* duhovnikov, z oknom, ki izstopa iz fasade, katerega polica rabi tudi kot miza za pisanje. Izvorno je bila to neodvisna zasebna soba, ki je segala čez verando na vrt in je bila naslikana že v dokumentih iz obdobja Kamakura (1185-1336) z menihi, ki študirajo. Kasneje pa je nastal majhen dvignjen balkon ali izstopajoče okno, ki je bilo povezano z vdolbinama za sliko, in police, *tokonoma* in *tana* v značilni sprejemni sobi plemstva in vojaštva. Tukaj ni imel več svoje prvotne vloge, ampak je dobil bolj dekorativen značaj. Ker je bil *shoin* značilen za uraden stanovanjski slog 16. do 18. stoletja, se je termin *shoinzukuri* začel uporabljati in označevati gradbeni slog z značilnim formalnim tlorisom in obliko. Vzpenjajoči trgovski razred, ki se je začel upirati predpisom fevdalne vlade, je v 17. in 18. stoletju sprejel med ostalimi pojavi tudi dekorativen študijski prostor in na ta način je ta postal dostopen tudi preprostim ljudem. (Ueda 1974, 88-89)

Veliko značilnosti japonskega bivališča je direktno ali indirektno povezanih z budistično arhitekturo, tako v motivih, obliki, tehniki in materialih. Kljub temu, da so bile poteze japonske budistične arhitekture v osnovi izoblikovane po kitajskih prototipih in standardizirane, so se od njih odmaknile in se oblikovale z močnim japonskim poudarkom. Na Japonskem, kjer so bili vajeni preprostega sprejemanja kulturnih dosežkov od drugih, bolj razvitih civilizacij, Kitajske in kasneje Evrope, je bilo mogoče opaziti, da so se dosežki njene kulture zelo težko uresničili, če pa so se, so imeli nižjo vrednost. Daleč od realističnega soočanja z okoljem in napredovanjem na temeljih domačih dosežkov se je višji razred naslanjal na budistično arhitekturo, nižji razred pa se je v inspiraciji in izboljševanju zgledoval po višjih razredih, kar je bilo lažje in manj tvegano.

Ko so bile budistične poteze končno vključene v hiše preprostih ljudi, niso bile več kitajske, saj so bile uvožene stvari skozi prizmo preprostosti, poenostavljanja in preoblikovanja ter ponovnega uveljavljanja prilagojene japonskim značilnostim. Poleg tega so bile na novo interpretirane v hišah plemstva in vojakov, od koder so jih prevzeli tudi nižji razredi.

Filozofija *zena* je zaradi svojih posebnih metod in svojega univerzalnega pristopa vse od srednjeveških časov naprej vplivala na vse stopnje japonskega življenja veliko globlje kot katerakoli druga sekta, povezana pa je bila z umetnostjo, družbenimi institucijami, vlado in vsemi razredi družbe, posebno pa še z arhitekturo in krajinarstvom. (Engel 1964, 370)

Sekta zen se ni omejila le na religiozni vidik življenja, ampak se je vključila v vse njegove stopnje. *Zen* zavrača razum kot temeljni način pridobivanja znanja, zanj je neposredna izkušnja v aktivnem življenju najbolj direktna in zaradi tega tudi najmočnejša metoda doseganja modrosti. Po *zenu* so izkušnje srečanja z impulzi iz okolja. Ponavljajoča se srečanja stimulirajo intuicijo in intuicija vzgaja znanje. Tako je zen še posebno posegel v stanovanjsko arhitekturo, da bi pokazal svoj edinstven pristop in približal svoje ideje o življenju, posebno še naravne metode in svoj nediskriminirajoč odnos. Vse to je bilo vseč intelektualcem in tudi nižjim razredom, kot so vojaki, kmetje in širša publika. Najbolj je *zen* vplival na gradnjo in oblikovanje templjev *zenističnih* menihov. Njihova potreba po špartanskem življenju se je odražala v oblikovanju prostora za molitev in razmišljanje. Uporabljal je naravne materiale, ki so odgovarjali klimi, saj je bilo oblikovanje odraz narave: les, glino, bambus, papir, kamen. Že opisana preprostost japonske stanovanjske arhitekture je izvirno izraz pomanjkanja in revščine in ne izhaja iz razumnega omejevanja. Zasluga *zena* je, da kaže lepo naravno in zavestno preprostost, skozi *zen* je bila tako odkrita estetika preprostosti, ne sama preprostost, in tukaj je njen bistveni prispevek k svetovni civilizaciji. Preprostost je kot vizualni izraz rezultat ponavljajočih se odstranjevanj odvečnosti, je redukcija oblike, prostora, motivov konstrukcije, funkcije in materiala na minimum, ki je potreben za prilagoditev namenu obstoja. Takšna preprostost umetnost ustvarjanja stvari na preprost način - je za prevladujoč element naredila streho, ki zaščitniško lebdi nad družino, življenjem in smrtjo, varuje pred dežjem in ustvarja prostor zavetja. (Engel 1964, 372)

Glavni princip *zena* v oblikovanju stanovanj je vpliv zunanje narave na notranjost, opisuje pa se s pojmi, kot so *sabi* in *wabi*. *Sabi* opisuje elegantno lepoto, ki je v preprostosti in spokojnosti, *wabi* pa pomeni imenitno dostojanstvo, s katerim opazovalec z leti sprejema stvari s spoštovanjem, pomeni preprostost in spokojnost. Ta estetika in filozofija se najbolj izražata v čajni ceremoniji in gradnji čajnih sob. Tukaj nepopolnost in nedokončanost zidne teksture, stebrov, tal in čajnih skodelic proizvedeta zelo intimen psihološki odgovor. Tako se namreč razkrivata človekova nezadostnost in minljivost njegovega življenja. Vendar ti principi ne veljajo samo za čajne sobe, ampak za vse sobe v japonskem stanovanju. Od tega časa naprej so poteze preprostosti v japonski hiši, kot so hrapavi zidovi ali nesimetrija vdolbine za sliko, postale zelo jasne umetniške kreacije. (Paul 2000, 71)

Daisetz Suzuki nadaljuje in pravi, da je *satori* (razsvetljenje) emancipiranje, kar pomeni svobodo. Da pa se lahko doseže *satori*, zen ponuja dve poti: verbalno in skozi dejanja. Pomen *satori* je v vsakdanjem opravljanju določenih opravil, kot so prehranjevanje, pitje ali opravljanje dela. *Satori* je osvoboditev, tako moralna, duševna kot tudi intelektualna. (Suzuki 1959, 5-18)

Budistična izjava, da je pojav materialnega sveta neresničen, začasen in samo izraz časa enega življenja, ki vse prežema, se odraža v preprostosti zunanje oblike. Za odkrivanje tega življenja v konkretnem primeru mora biti oblika diskretna, nevsiljiva in preprosta. Preveč jasne oblike zavračajo, ker pritegnejo pozornost nase in ne k njihovi vsebini. Zaradi tega *zen* izhaja tudi iz principa oblike v umetnosti in arhitekturi ter razlaga, da se je treba simetriji izogniti za vsako ceno. Namesto tega se jasno išče nesimetrija.

Ne samo individualne komponente hiše, ampak tudi arhitekturni prostor z definicijo zunanosti in notranosti, so skozi *zen* dobile filozofsko interpretacijo. V individualno definiranim prostoru, od sobe, do vrta do vesolja, hiša postane prehodna postaja za življenje, materialna oblika, ki je trenutno zatočišče človekovega življenja. Zaradi tega ni razloga graditi hišo za večnost, odporno na nasilne sile narave. Nepobarvan les, izpostavljen dežju in desetletjem prikazuje minljivost vseh materialnih oblik bolj prepričljivo kot katerakoli besedna navodila. Tudi individualnost notranje sobe, ki je izvorni izraz revščine v pomanjkanju okraševanja, oblike, motivov in barve, postane skozi interpretacijo *zena* človekova estetska izkušnja. Zaradi tega okolje, da zapolni praznino, zahteva človekovo prisotnost in sodelovanje. Sobe na Japonskem postanejo človeške šele s človekovo prisotnostjo. Tako postane prazna soba prostor, kjer se lahko človekov duh svobodno premika in kjer lahko njegove misli dosežejo meje svoje moči. (Suzuki 1959, 373-374)

Sekta zen je postala ogrodje duha vojakov (*samurai*), čajnega kulta in japonskega urejanja cvetlic (*ikebana*). Imela je velik vpliv na japonsko miselnost, kulturo in na vse vidike japonskega življenja. (Nihon 1982, 279)

Tako kot je *zen* vplival na arhitekturo v preteklosti, je vplival tudi na ideje arhitektov 20. stoletja, kot so Američana Frank Lloyd Wright in Charles Eames, Francoz Le Corbusier in Finec Alvar Aalto, ki so delovali na Japonskem. Tudi japonski ustvarjalci Tadao Ando, Fumihiko Maki, Toyo Ito ali Itsuko Hasegawa so se zgledovali po tradicionalnih *zenski* filozofiji, kjer je prevladoval prazen prostor za svobodnega duha. (Stewart 1987, 131)

Ljudske religije

Na Japonskem je tako kot drugod več različnih vrst obredov in magično verskih običajev, ki imajo izvor v daljni preteklosti. To so ljudske religije, ki obstajajo poleg institucionaliziranih državnih religij in se vključujejo v vsakdanje življenje ljudi. V njih je veliko šamanizma, ki je v preteklosti igral veliko vlogo v obdobjih politične in družbene krize. Še danes je viden odsev

teh religij v arhitekturi. Takšen primer sta svetišči Ise in Izumo, ki sta v slogu stare bivalne gradnje. V sodobnosti so vidne tudi povezave med ljudskimi običaji in letnimi festivali. (Hori 1968, 3-6)

V preteklosti je bil pomemben kult plodnosti in s tem pridelovanje riža, pri čemer so nastali obredi med kmečkim prebivalstvom. Prisotni so bili obredi iniciacije oziroma prestopni obredi. Japonska ljudska religija ima korenine v dolgi tradiciji agrarne družbe. Obstajata dva sistema verovanja. Prvi je *uji-gami* (božanstvo varuh skupnosti), ki temelji na družinskem ali klanskem sistemu. Vsaka družina je imela svoje svetišče kot središčni simbol solidarnosti posvečeno duhovom prednikov. Drugi sistem pa je *hito-gami* (človek-bog), katerega osnova je tesen odnos s posameznimi kamiji preko religioznih specialistov, kot je šaman ali vrač. Ravno v skupinah džozoku je viden sistem ljudskih religij, saj je bila osnovni sorodniški sistem japonske ruralne družbe. Ta sistem predstavlja več družin, povezanih v vsakdanjem načinu življenja in vpliva tudi na bivalno kulturo, kar je najbolj vidno ob praznovanjih, ko okrasijo hiše in darujejo bogovom na posebnih mestih v notranjosti. (Hori 1968, 20-31) Ena izmed glavnih ljudskih religij je *Nenbutsu* (molitev k Amidi Budi), v kateri so opazne glavne značilnosti popularnega budizma, pomešanega z japonsko ljudsko religijo. (Hori 1968, 83)

Duhovne in praktične potrebe

Tako preprosti ljudje kot inteligenca so predani svojemu religiozemu izražanju. Res je, da je bil Buda agnostik in da je bila konfucianska doktrina, ki je oblikovala mišljenje Japoncev ter zavrgla aktivno verovanje v nadnaravna bitja, prisotna več kot tri stoletja. Vendar so bili izobraženi ljudje, čeprav seznanjeni z zahodno filozofijo in znanostjo, zvesti ponižnemu izvajanju tradicionalnih verovanj, ločeni od zunanjega sveta v svojih bivališčih, kjer se ni bilo treba pretvarjati. Čeprav se postavlja vprašanje, koliko je vključenega vraževerja, pa ni dvoma o resnosti verovanja. Japonska religija ni, tako kot zahodna religija, omejena na cerkev ali tempelj, temveč je resnični del vsakdanjega življenja. Da je religiozna zvestoba iskrena in univerzalna za celoten narod, je vidno v prisotnosti *butsu-dan* (oltar Bude) in *kami-dana* (šintoistični oltar v hiši) v večini domov. Tisti, ki so zvesti samo šintoizmu, ti pa so redki, imajo samo polico. Ponavadi imajo družine oboje, kar je najboljši dokaz, da budizem sprejema in dopušča elemente drugih verovanj.

Šintoistična božja polica je zelo preprosta, tako kot je na splošno preprosta šintoistična arhitektura, budistični oltar pa je bogato okrašen in veličasten. Oltar je ali v posebnem kabinetu ali pa je vgrajen v omaro za drsnimi vrati. Nanj položijo spominske table prednikov, tukaj se daruje hrano ali riževo vino. Riževo vino se ponudi v posodi, ki se imenuje *miki-dokkuri*, budistični duhovnik pa v določenih obdobjih izvaja preprosto mašo. Hrano darujejo tudi v šintoističnem svetišču, pred katerim ponavadi stoji stalno prižgana lučka.

V dolbina za sliko, *tokonoma*, predstavlja reprezentativni uradni center v japonski hiši, kjer prevladuje estetika, intelektual-

nost in formalnost, Budin oltar pa stoji stran od uradne atmosfere sprejemne sobe in je postavljen v zasebnost družinskih sob, zakrit pred očmi obiskovalcev. Ponižna predanost, versko služenje in dnevna skrb za Budo niso stvar javnih izvajanj, niti niso omejena na čas in prostor v cerkvi. To je bolj zavestno in ponavljajoče se življenje in izvajanje globokega religioznega verovanja v hiši. (Engel 1964, 370-372)

Nekateri ugovarjajo, da je ta pojav v japonskih domovih samo še običaj in formalnost, ki ju izvajajo brez odkritosti in verovanja, medtem ko bistvo ni več prepoznavno in je izgubljeno. Vendar kljub vsemu med večino Japoncev še obstaja verovanje v prisotnost prednikov in življenje v vesoljnem svetu. Še en dokaz odkritosti preprostega človeka so pogosta romanja. Tako lahko v obdobjih bogatih letin cela vas obišče budistične templje in šintoistična svetišča, ali pa se povzpne na svete gore. Od tam prinesejo veliko amuletov, *o-mamori* (amulet) ali *o-fuda* (spoštljivo: karte, amulet), papir, na katerega napišejo prošnje in jih pritrdijo pred vrata ali jih postavijo na božjo polico. Čeprav hiša svojim stanovalcem pred naravnimi elementi nudi le malo fizične zaščite, pa daje zavetje prednikom in bogovom; ti pa dajejo duhovno varnost svojim stanovalcem, kar je v očeh stanovalcev učinkovitejša zaščita kot pa okrepitev hišne strukture. V tem primeru vidimo, da je japonska hiša obdržala religiozno filozofijo svojega časa in ljudi. Iz tega tudi sledi, da je japonska stanovanjska kultura bolj filozofska kot praktična, saj hišne mere ne odgovarjajo fizičnim zahtevam človeka in okolja. (Engel 1964, 370-372)

Med prazniki in pogrebi so uporabljali celotno hišo. Notranje sobe so bile predeljene z drsnimi vrati, ki so bila bolj trdna in bolj okrašena, kot pa vrata s prozornim papirjem, ki so delila zemeljska tla od dvignjenih. Ta notranja vrata so lahko odstranili in tako spremenili celotno hišo v veliko sprejemnico. Lahko so odstranili tudi zunanja vrata, ki so gledala na vrt, in tako povezali notranjost z zunanjo naravo. Uporabljali so malo stekla, le za okna v kuhinji, vendar pa so nekatere bogate hiše papirnata vrata na južnem delu hiše nadomeščala s steklenimi, predvsem tistih 5 ali 6 mesecev, ko je bilo bolj mrzlo. (Dore 1978, 70)

Tudi v predzgodovinskem in klasičnem obdobju strehe japonskih hiš niso bile le zaščita pred klimatskim vplivi, ampak tudi simbol. Glede na azijsko življenjsko filozofijo so strehe hiši dajale harmonijo s posebnimi merami. Njihova oblika se je nanašala na polarno harmonijo, podobno kot kitajski princip yin-yang. Originalni tip hiše prikazuje delitev na »visoko« in izpopolnjeno hišo ter prostor za spanje ter »nižji« del ali »prostor s tlemi iz steptane gline« (doma). Nižji del je bil delovni prostor in kuhinja. Pogosto so ta prostor imenovali *niwa* (vrt, dvorišče). Tako načrt vključuje polarne enote nasprotujočih si kategorij, kot so zgoraj/spodaj, umetno/naravno, drago/poceni ali preprosto in v širšem smislu nebo/zemlja. Ta polarna delitev ima pomembno vlogo v razvoju japonske kmečke hiše.

- Preden začnejo graditi hišo - marsikje še danes - kot del praznovanja postavijo preprosto svetišče, ki se imenuje utišanje zemlje (pomirjevanje zemlje - *jichinsai*). Z zelenimi bambusovimi palicami označijo štiri vogale kvadrata. Na te

- štiri palice pritrdijo sveto vrh (*shimenawa*) in tako dobijo sveto območje, kjer postavijo sveti sedež bogov (*yorishiro*), ki ga razdelijo na dva dela z različnim pomenom.
- Veliko ruralnih tipov hiš ima v središču kultni steber (*daikokubashira*), ki je osrednji nosilni steber v hiši. Ponavadi stoji na liniji razmejitve med dvema nasprotno ovrednotenima prostoroma v hiši. Posvečen je božanstvoma sreče *Daikoku* in *Ebisu*. Njun kult naj bi v hišo prinesel srečo in bogastvo. Ponavadi steber ne nosi bremena. Zgornji okrašen del se stika s svetim delom strehe.
  - Ognjišče in prostor, kjer priteče voda, prav tako obravnavajo kot sedež božanstev, predvsem na podeželju (*kama no kami, mizugami*).
  - »Deska za bogove« (*kamidana*) je pritrjena na mejno linijo med streho in steno na dvignjenem prostoru, pokritem s *tatamiji*. To je prostor, kjer živijo šintoistična božanstva. Najpomembnejši je hišni ali dvoriščni bog (*yashikigami*) in božanstvo, ki ščiti skupnosti (*ujigami*). Tam tudi postavijo majhno svetišče kulta Ise, in posebno v ruralnih območjih tudi božanstvo riža (*inari*), skupaj z ostalimi simboli regionalnih ali državnih kultov. Vsa ta božanstva domujejo v majhnih lesenih svetiščih. Vsako ima enkrat ali dvakrat letno svoje običajne kulturne festivale. Njihovi kulturni prostori so takrat, glede na lokalno tradicijo, okrašeni s kulturnimi simboli. Darujejo riž, riževo žganje ali sol. Vsa družina se zbere pred kulturnim prostorom, kjer na določen tradicionalni način pojedjo ritualni obrok. Za novo leto se vsa družina zbere v hiši, kjer z odstranitvijo vseh *shōji* nastane velika dvorana, v kateri prevladuje najboljša soba s *tokonomo*.
  - V vseh agrarnih vaseh, pa tudi v mestih, praznujejo festival starega vaškega ali klanskega božanstva (*ujigami*), ki je najpomembnejši kulturni dogodek. Praznujejo ga tako v lokalnem svetišču kot tudi doma.
  - V ruralnih območjih igra pomembno vlogo tudi polarna struktura kulta poljskega ali gorskega božanstva (*ta no kami, yama no kami*). Pred pomladjo prinesejo figuro božanstva iz gozda nad vasjo v hišo in jo postavijo v *tokonomo*, kjer kraljuje med praznovanjem. Kasneje jo odnesejo na polje, kjer varuje riž.
  - Novoletno praznovanje (*nenshi*) traja več dni. Takrat se v domači hiši zbere večja družina. Pred praznovanjem se ponavadi hiša počisti, kulturne prostore zunaj in znotraj hiše ter vhodna vrata pa okrasijo.
  - Podoben običaj lahko vidimo tudi med velikim poletnim budističnim festivalom za pokojne (*o-bon*).
  - Tudi ob smrti ima hiša pomembno vlogo. Ob prvi in najpomembnejši ceremoniji za pokojno osebo (*o-sōshiki*) odprejo hišo proti cesti in jo bogato okrasijo. Pred budističnim oltarjem (*butsudan*) postavijo oltar za umrlega in se ga dolga leta spominjajo ob ceremonijah. Praznujejo 3., 7., 13., 17., 23., 35., 49. leto (*nenki*) po smrti. Vse omenjene ceremonije so v kulturni sobi s prisotnimi člani družine in z budističnim duhovnikom.²

jenje je namreč prilagoditev na profano obliko ritualnih konceptov. Ritualno zaporedje se razvija skozi povezano mrežo notranjih kulturnih prostorov in zunanjih vhodov in poti, med katerimi je celoten notranji prostor hiše postal hierarhično strukturiran, tako v šintoističnih svetiščih kot v budističnih templjih. Seveda ima vsaka hiša tako tradicionalen kot moderen pečat, ki ga so na njej pustili njeni prebivalci, s katerim so izražali svojo osebnost. (Rozenzstroch 1978, 45)

Filozofija in religija v sodobni arhitekturi

Japonska stanovanjska arhitektura po mnenju Engela (1964, 375) predstavlja pomembne primere filozofske arhitekture. Za duhovno okolje je bilo zelo pomembno, da se je navadno bivališče dvignilo nad raven tehnike, ki odgovarja človekovim psihofizičnim potrebam. Tako je postala hiša resničen izraz veroizpovedi in filozofskega koncepta ljudi in njihovega obdobja, arhitektura pa je v tem dobila svojo najglobljo duhovno vlogo. Takšna religioznofilozofska materializacija je bila možna s prevzemom potez iz religiozne arhitekture, z oskrbovanjem svetega mesta za religiozno čaščenje in s prilagoditvijo izražanja v vseh komponentah religioznofilozofskih principov. Tukaj je treba omeniti, da so bila to predvsem bivališča revnega razreda, ki je živel pod pritiskom in v pomanjkanju. Ti ljudje so potrebovali prostor, kjer so lahko zadovoljili svoje nadnaravne in mistične navdihe, kar je bilo ekonomsko možno brez poseganja v gradbeni sistem, ki je deloval z minimalnimi stroški.

Zahodna arhitektura v svojem neprestanem iskanju po izboljšanju fizičnega udobja nima več znanja o osnovnih človekovih potrebah. Najbrž pa se je tudi človek sam v svojih vrednotah, ki so vedno bolj usmerjene v materialno, nehal zavedati, kaj je temeljno za njegov obstoj. Posledično se je večina sodobne arhitekture v svojem bistvu približala temu, da so pomembnejši tehnični proizvodi, kot avtomobili, radio ali pohištvo, ki sovpadajo s človekovimi fizičnimi potrebami in združujejo učinkovitost z estetskim izgledom. Sodobna arhitektura se ne dokazuje več v vlogi iskalca duhovnega zatočišča, saj ne izraža niti filozofije svojih stanovalcev niti duhovnih vrednot obdobja. Sodobna arhitektura postaja nečloveška v smislu, da ne izvaja več najbolj značilnega človekovega navdiha: verovanja ali domišljanja nevidnega sveta.

Ni dvoma, da je, odkar je tehnika prevzela stanovanjsko gradnjo iz rok nestrokovnjakov, odgovornost arhitekta, da postavlja oziroma naj bi postavljali življenjske standarde, tako materialne kot duhovne. Tako je nujno, da arhitekt skrbi za realno povezovalno z obdobjem in nadzoruje tokove miselnosti. Tako bo ugotovil, da na Zahodu krščanska religija nima več dominantne pozicije v duhovnem življenju človeka, tako kot ga je imela v srednjem veku. Namesto tega je zahodna filozofija sodobnemu človeku v ospredje postavila druge ideologije, ki niso nujno v nasprotju s krščanskimi vrednotami, so pa bistveno drugačne. Čeprav so povzročile pogoste konflikte, pa so ustvarile tudi novo in unikatno sliko svetovnega nazora, ki zahteva svežo arhitekturno interpretacijo.

Življenje v tradicionalni japonski hiši je bilo primarno strukturirano za kulturne in ne za praktične potrebe. Vsakdanje živl-

² prim.: Egenter 2002, <http://home.worldcom.ch/~negenter>

Na Japonskem je bil duhovni svet pomembnejši od materialnega, ki je samo viden in kratkotrajen izraz. To spoznanje o življenju se je v preteklosti odražalo v vsaki japonski hiši z budističnim oltarjem, rednimi mašami in darovanjem hrane pokojnim prednikom. Zen je iskal in našel odgovore na življenjska vprašanja v pozni srednjeveški Japonski, s tem pa je postala arhitektura odkrit izraz obdobja in njegovih dominantnih sil. Ni na novo ustvaril oblik, kot je pogosta domneva, ampak je le na novo interpretiral, kar je že obstajalo in iz tega izvajal estetiko in moralne principe. (Engel 1964, 376)

Oblike in strukture arhitekturnih slogov so v preteklosti izražale ideologijo, ki je označevala obdobje in narod kot celoto. Sodobni arhitekturi pa primanjkuje vsakršnih duhovnih idej ali filozofskih konceptov. Tako je možno, da v tem ideološkem vakuumu sedanji estetsko-filozofski principi *zen* budizma lahko prinesejo temelje za novo etiko v arhitekturi. Pomembno dejstvo je, da je eden glavnih virov, od koder je *zen* dobival nove impulze, arhitektura sama. V hiši preprostih ljudi je *zen* videl potrditev svoje filozofije in njeno širitev med širše množice. Tako je dal novo filozofsko interpretacijo obstoječega reda v arhitekturi, ločeval pomene neizbežne revščine in zatiranja ter tako ustvaril močan instrument arhitekturnega ustvarjanja z globokim duhovnim pomenom.

Literatura:

- DORE, Ronald** 1978: Shinohata, A Portrait of a Japanese Village. London, Penguin Books Ltd.
ENGEL, Heinrich 1964: The Japanese house: A tradition for contemporary architecture. Tokyo, Charles E. Tuttle Company.

- HAYAMI, Akira; UCHIDA, Nobuko** 1972: Size of household in a Japanese country throughout the Tokugawa era. V: Household and family in past time, Peter Laslett, University Press. Cambridge, 473515.
ICHIRO, Hori 1983: Folk Religion in Japan; continuity and change. Chicago, Midway Print.
KATOH, Amy Sylvester 1990: Japan: the art of living. Charles. Tokyo, E. Tuttle Co. Inc.
KAWADA, Minoru 1993: The origin of ethnography in Japan, Yanagita Kunio and his times. London, Kegan Paul International.
NAKANE, Chie 1972: An interpretation of the size and structure of the household in Japan. V: Household and family in past time, Peter Laslett, University Press. Cambridge, 515543.
Nihon - sono sugata to kokoro 1982: Nihon Steel Human Resources Development. Tokyo, Gakuseisyu.
PAUL, Michael 2000: Zen- Wohnen und Leben in Harmonie. Köln, Dumont Buchverlag.
ROZENSZTROCH, Daniel; STAFFORD, Clif; SLESIN, Susan 1987: Japanese Style. London, Thames and Hudson Ltd.
STEWART, David Butler 1987: Modern Japanese Architecture. Tokyo, Kodansha International Ltd.
SUZUKI, Daisetz T. 1959: Zen and Japanese Culture. New York, Princeton University Press.
TAKEJI, Kamiko 1977: The internal structure of the three-generation household. V: The family cycle in European societies; Jean Cuisenier; The Hague, Mouton.
UEDA, Atsushi 1990 (1. izdaja 1974): The inner harmony of the Japanese house. Tokyo, Kodansha International.
YOSHIDA, Tetsuro 1969 (1. izdaja 1954): Das Japanische Wohnhaus. Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth.

Viri:

- Egenter, Nold** november 2002:
<http://home.worldcom.ch/~negenter>
Housing-Traditional and Modern 1998, Tokyo, International Society for Educational Information (zgoščenka).

Informatorji:

- ABE, Sachiko**, 1976, poklicna fotografinja
ISHIJI, Natsuko, 1979, bančna uslužbenka
ISHIJI, Masahiro, 1950, zasebni podjetnik
ISHIJI, Harumi, 1956, gospodinja
ISHIJI, Hanako, 1982, študentka
ISHIJI, Kamiko, 1985, dijakinja
ISHIHARA, R., 1978, pisarniški uslužbenec
MINO, M., 1970, računalniški uslužbenec
TAKAHASHI, Rie, 1975, turistična delavka